

La vil·la romana de Torre Llauder. Darrers treballs de recerca i restauració, i perspectives de futur (Mataró, El Maresme)

Carme Puerta López, Joaquim Garcia Roselló

Presentació i breu història de les actuacions arqueològiques i patrimonials al jaciment

El conjunt arqueològic de la vil·la romana de la Torre Llauder està situat al terme municipal de Mataró, a la comarca del Maresme. S'ubica a la barriada del Pla d'en Boet, entre els carrers de Roma, de Sant Cugat, de Sant Valentí i l'avinguda del President Companys, molt a prop del Camí Ral. El jaciment dista uns 1.250 m del centre històric de la ciutat de Mataró, en el subsòl del qual s'hi conserven les restes de la ciutat romana d'Iluro. És a 650 m del Camí del Mig, que coincideix amb l'antic traçat de la Via Augusta, i a 600 de l'actual línia de costa.

El jaciment arqueològic fou descobert l'any 1961 per l'arqueòleg mataroní Marià Ribas i Bertran, en terrenys de la masia dels Llauder, una casa pairal fortificada del segle XVII construïda al voltant d'una torre de defensa del segle XVI, de la qual va rebre el nom. Gaudeix de la declaració de bé cultural d'interès nacional (zona arqueològica) des del 23 de desembre de 1964 (publicat al BOE, núm. 17, p. 1117, 20/1/1965), amb el núm. de registre R-I-55-00-88.

Durant la dècada dels anys seixanta del segle XX, sota la direcció de Marià Ribas s'excavà

un ampli sector del jaciment corresponent a la *pars urbana* de la vil·la. Entre els anys 1982 i 1985 es restauraren els mosaics localitzats als anys seixanta i s'excavaren els nivells inferiors de les dependències que els acollien. Les excavacions, dirigides per Marta Prevosti i Joan Francesc Clariana, són les que van proporcionar la primera seriació cronològica fiable (Prevosti, Clariana, inèdita).

Finalitzats els treballs de restauració i d'adequació del jaciment, aquest fou obert al públic el 10 de maig de l'any 1988. Actualment, les restes museïtzades constitueixen un equipament cultural de propietat municipal que depèn del Museu de Mataró i que es mostra en un recinte arquitectònic que es coneix com a clos arqueològic de Torre Llauder.

Arran de la reurbanització del sector, el mateix any 1988 es localitzaren i excavaren una sèrie de sepultures d'inhumació en un indret proper, i l'any següent s'excavà un petit conjunt d'habitacions, algunes pavimentades amb mosaics, en el carrer de Roma. Ambdues intervencions foren dirigides per Josep Antoni Cerdà (Cerdà, Pérez, 1991). Les troballes del carrer de Roma van fer necessari ampliar el perímetre de protecció del BCIN, que actualment inclou el carrer de Roma i el parc urbà de la Pollancreda.

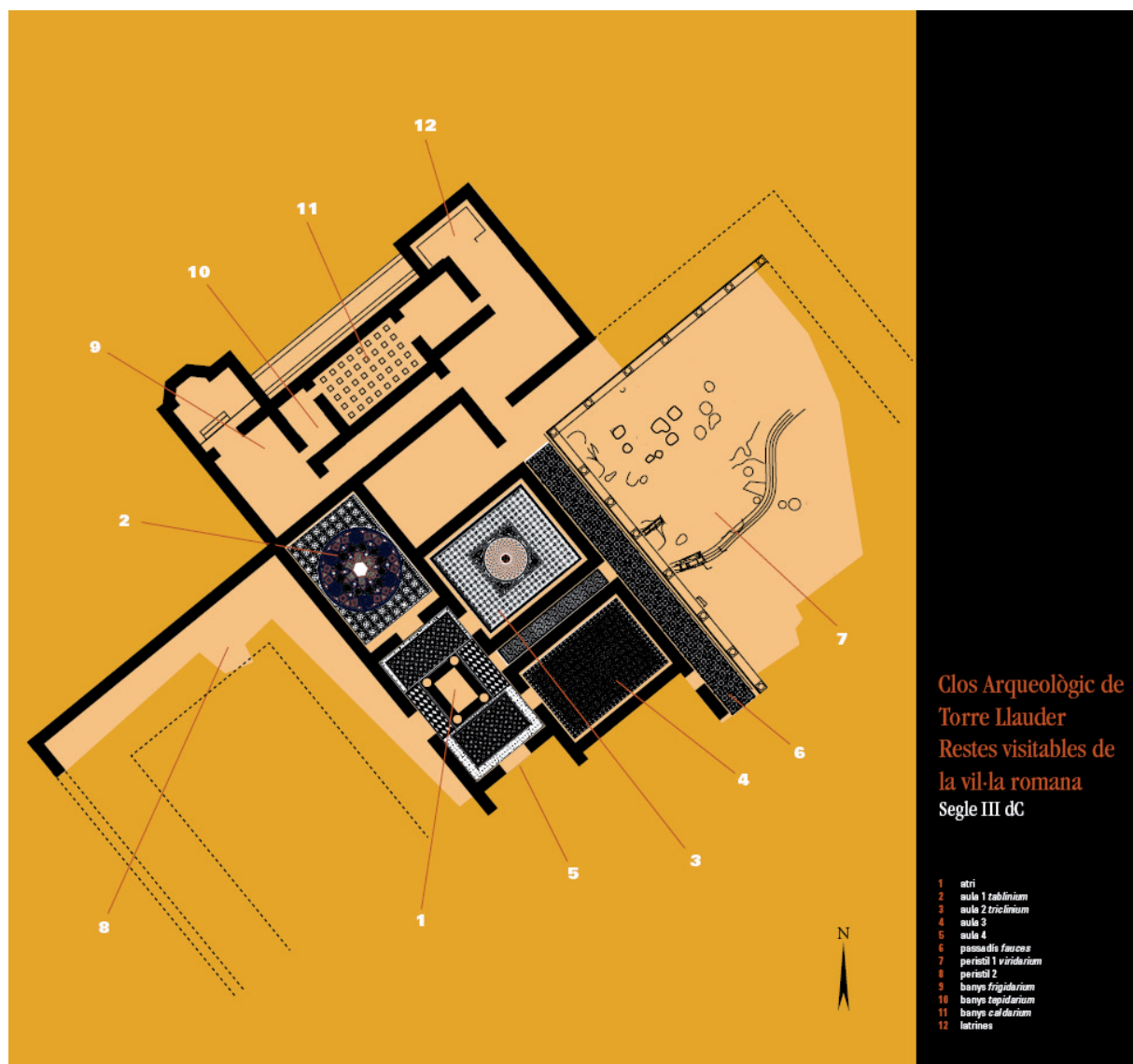

Figura 1. Planta general de la pars urbana de la vil·la

L'any 2006 s'efectuaren sondejos arqueològics al proper parc de la Pollancreda que limita amb el carrer Roma, dins del perímetre ampliat del BCIN. Els treballs, dirigits per Damià Griñó, posaren al descobert noves estructures –murs i paviments d'*opus signinum*– a 4 m de profunditat respecte a les trobades l'any 1989 (Griñó, inèdita). Aquesta intervenció juntament amb la de l'any 1989 evidenciaren que pel costat sud, de cara al mar, la vil·la disposava de tres terrasses construïdes.

El mateix any 2006 fou el de represa de les excavacions arqueològiques sistemàtiques al jaciment. Les excavacions, promogudes per l'Ajuntament de Mataró amb la col·laboració

de la Universitat Autònoma de Barcelona, s'inclouen en el projecte de recerca *Poblament rural en el territori suburbà de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis). Segles I-VI dC*, dirigit per Carme Puerta. Els treballs arqueològics d'aquesta etapa, ininterromputs des del 2006, pretenen excavar en extensió tot el recinte del clos arqueològic.

Amb la voluntat de posar en valor el jaciment, amb data 10 de desembre de 2008, l'Institut Municipal d'Acció Cultural-Ajuntament de Mataró aprovà el *Pla Director del jaciment arqueològic de la vil·la romana de Torre Llauder*. En aquest document es recopila tota la informació que fins al moment es tenia del

jaciment, s'analitza l'estat en què actualment es troba, sobretot des del punt de vista de la conservació de les seves restes estructurals, i es fixen les directrius i criteris d'actuació que cal efectuar, tot establint una sèrie de prioritats que, en un curt i mitjà termini, s'hauran de preveure per a la recuperació definitiva del jaciment, les quals bàsicament es concreten en tres actuacions.

- 1.- Excavació arqueològica en extensió del clos arqueològic.
- 2.- Restauració de les restes arqueològiques.
- 3.- Museïtzació del recinte.

Aquest Pla director va ser aprovat per la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural de Barcelona, en la sessió del dia 18 de novembre de 2009. Fins al moment, de les tres actuacions previstes s'estan efectuant les excavacions arqueològiques i diverses tasques de restauració i de consolidació del jaciment, les quals es determinen en el *Projecte de resta dels mosaics i revestiments del jaciment de la vil·la romana de torre Llauder*, aprovat per la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural de Barcelona, en la sessió del dia 16 de desembre de 2009.

Per poder iniciar els treballs de restauració dels mosaics i procurar la seva protecció de la intempèrie, l'any 2010 es cobrí bona part de les dependències residencials de la vil·la amb una coberta tipus vela. Aquesta coberta ha de ser provisional fins que es pugui museïtzar definitivament el monument. Els darrers treballs efectuats al clos arqueològic han estat de restauració i de manteniment dels mosaics i de tots els revestiments parietals i paviments d'*opus signinum* fins ara localitzats. S'han renovat també les adequacions de diferents espais i estances per a la seva visita.

■ Les novetats de la recerca arqueològica

Malgrat que el Pla director del clos arqueològic de Torre Llauder és del 2009, la nova etapa d'intervencions arqueològiques s'havia iniciat l'any 2006. L'objectiu d'aquesta nova etapa d'excavacions arqueològiques és exhaurir arqueològicament la meitat sud del clos arqueo-

lògic, i centrar-se bàsicament en dos sectors: a llevant, l'excavació d'un ampli espai identificat com el peristil de la vil·la i, a ponent, la d'un altre gran espai pavimentat amb *opus signinum* que, a manca d'una excavació en extensió, podria interpretar-se com la zona porxada d'un segon peristil.

Durant els treballs dels anys seixanta, en el sector de llevant Marià Ribas havia localitzat part d'un àmbit porticat que semblava obrir-se al jardí de la vil·la (*viridarium/hortus*), el qual fou considerat com el peristil de la vil·la. En el sector oest, la disposició de l'atri semblava indicar que la vil·la continuava cap a l'oest, fins i tot es coneixia una porta de comunicació vers la zona no excavada.

L'any 2006 els treballs arqueològics se centraren a la zona est, on semblava que podia estar ubicat el jardí de la vil·la i que anomenarem Peristil 1. Prèviament a l'excavació en extensió s'obriren diverses cales de sondejos en diferents punts del sector, per verificar si es conservava la seqüència estratigràfica de l'etapa romana.

Els sondejos proporcionaren un registre arqueològic amb una sèrie de restes d'època romana que cronològicament abastaven un període ampli, des del segle I dC al segle VI dC. També s'evidencià que no es conservava una seqüència cronològica completa, sinó que hi havia grans buits temporals provocats per reformes efectuades en època tardoantiga (segles IV-VII dC). Quant a les restes arquitectòniques, es documentaren estructures relacionades amb la fase inicial del jaciment, corresponents a un establiment vitivinícola del qual no podem datar el seu moment inicial de funcionament, tot i que sabem que tenia activitat intensa cap a la darrera dècada del segle I aC. D'època tardoantiga es documentaren una sèrie de murs pertanyents a una etapa en què les dependències benestants de la vil·la ja havien perdut la seva funció originària i s'utilitzaven per a altres usos, essencialment industrials.

Amb les dades de què es disposava, els anys 2009 i 2010 es va fer l'excavació en extensió del recinte del peristil 1. Alhora, s'iniciava l'excavació de l'espai situat al sector de ponent de la vil·la, annex als murs que delimitaven l'atri i les termes, el qual anomenarem Peristil 2.

Peristil 1

Es tractava d'un ampli recinte obert del qual s'ha excavat una superfície d'uns 250 m². Estava delimitat per un porxo, del qual coneixem els costats nord i oest. Actualment, els límits est i sud d'aquest espai són els talussos que delimiten el pas perimetral elevat del recinte del clos arqueològic. L'excavació va proporcionar un registre arqueològic escassament afectat per intrusions d'època moderna i contemporània, així com abundant material arqueològic, que a hores d'ara està en procés d'estudi. Tot i així, en l'estat actual de la recerca, és possible avançar algunes dades provisionals mínimament fiables i contrastades, bàsicament cronològiques. Així doncs, en el peristil 1 s'han documentat una sèrie de períodes d'ocupació, que agrupem en 5 fases.

A la primera fase, que de forma àmplia podria situar-se entre el darrer quart del segle I aC i mitjan segle I dC, associem una sèrie d'estructures i de sediments relacionats amb un establiment vitivinícola (*cella vinaria*), del qual, durant les campanyes d'excavació de Marià Ribas, ja s'havien trobat diferents elements en altres indrets del jaciment (restes de forns i d'abocadors, essencialment d'àmfores del tipus Pascual 1). La segona fase (segles I-IV dC) correspon al període de construcció i d'ús, una vegada havia deixat de funcionar la *cella vinaria*, d'un peristil amb jardí (*viridarium*) que forma part de la sumptuosa *pars urbana* d'una vil·la romana.

La tercera fase (finals del segle IV dC - segle VI dC) s'identifica a partir d'una sèrie de canvis i reformes que gairebé no alteren les característiques arquitectòniques i la distribució dels espais, però que evidencien un canvi de la seva funció. La majoria de les dependències residencials es transformaren pel que fa a la seva funcionalitat, per acollir noves activitats de tipus industrial i de magatzem. En el jardí del peristil 1 es bastiren algunes dependències, de dimensions reduïdes i construcció precària, relacionades amb la nova activitat.

Durant el segle VI dC –quarta fase– s'abandonà l'activitat industrial en l'indret, en el qual s'excavaren una sèrie de sitges o de fosses

Figura 2. Forn de la primera fase. Cella vinaria

destinades a emmagatzemar aliments, possiblement productes agrícoles com gra, llegums, etc. També s'excavà un forat enorme on s'abocaren una gran quantitat de deixalles. A la darrera fase d'ocupació, la cinquena, que no ha estat possible datar-la amb precisió, hi relacionem una àrea d'enterraments, alguns dels quals reaprofitaren les antigues sitges o fosses per inhumar-hi els cadàvers.

Peristil 2

Els treballs en el sector oest consistiren a delimitar una estança que, d'entrada, semblava que podia abastar una gran superfície. S'efectuaren dues rases de gran mida en els límits nord i est de l'espai. El mur est era comú amb el del tablini i el de l'atri. Durant els treballs es localitzaren els murs que delimitaven l'estança pel nord i per l'oest. Tal com es preveia inicialment l'espai resultant és d'unes mides considerables. A manca del límit sud, encara no trobat, es tracta d'una estança de planta lleugerament rectangular que, com a mínim, tenia uns 410 m² de superfície. Les zones excavades fins al moment d'aquest espai tenen un paviment d'*opus signinum* amb un estat de conservació excel·lent.

Quant a la seqüència cronològica documentada, el nivell d'ús més antic correspon al paviment d'*opus signinum*. Desconeixem si hi ha ocupacions anteriors ja que no s'ha pogut encara excavar per sota d'aquest paviment. Mal-

auradament no s'ha pogut situar cronològicament el seu moment de construcció. Tampoc no s'ha pogut datar el moment de construcció d'una sèrie de forats alineats d'uns 10 cm de diàmetre que rebenten el paviment, però que associem a un canvi d'ús d'aquest espai. El nivell d'amortització de tot plegat ha proporcionat poc material arqueològic, entre el qual cal destacar algun fragment de vaixel·la de terra sigil·lada lluent. Excavat en aquest sediment s'hi trobà un enterrament que situem en la darrera fase d'ocupació de la vil·la. Travessant l'espai s'hi trobà una mina d'aigua construïda l'any 1945, que havia destruït parcialment les restes d'època romana.

Si unifiquem les dades extreïtes en ambdós sectors d'excavació podem establir, de manera provisional i preliminar, una seqüència cronològica relacionada amb una sèrie de fases evolutives arquitectòniques i funcionals que relacionem a continuació, i que bàsicament coincideixen amb la seriació formulada a partir de l'excavació del peristil 1:

La cella vinaria

L'estrat inferior del peristil 1, que cobria el sol geològic natural, estava format per una sèrie de capes d'argiles, cendres i sorres, barrejades amb material ceràmic de rebuig provinent dels forns. D'aquest material, en destaca una gerra de ceràmica comuna de classificació tipològica difícil, perquè estava retorçada sobre si mateixa, tot i que podria associar-se al subgrup 2400 (Puerta, 2000, 55). Aquests tipus de gerres es documenten àmpliament en nivells datats entre mitjan segle I aC i mitjan segle I dC, i poden perdurar, a la Laietània costera, fins al tercer quart del segle I dC. Peces de característiques similars foren trobades també l'any 1985 per Marta Prevosti i Joan Francesc Clariana juntament amb alguns rebutjos d'àmfora del tipus Pascual 1 i un altre rebuig d'un pes de teler.

Una estratigrafia similar es localitzà en un retall de grans dimensions de quasi 2 m de profunditat excavat en el subsòl natural, localitzat en el costat est del peristil 1. Reblint el retall se succeïen alternativament una sèrie

d'estrats de cendres i de sorres, per sobre dels quals es documentà un sediment de potència considerable format per argiles rogenques amb abundants restes de maons totalment cremats. Aquests sediments estaven farcits de material arqueològic, bàsicament restes d'àmfores del tipus Pascual 1, algunes de les quals corresponents a rebuigs amb defectes de cocció. Juntament amb les àmfores es trobà un conjunt prou significatiu de vaixel·la de terra sigil·lada itàlica, que cronològicament cal situar en la dècada anterior al canvi d'era.

Interpretem aquest enorme retall i el seu rebliment com una zona d'abocament de les cendres i altres residus resultants que s'obtenien en les neteges dels forns, després de les coccions. També s'hi abocaven els rebuigs i peces defectuoses i, en aquest cas particular, bona part de l'estructura arquitectònica d'un forn que es devia enfonsar o cremar.

Abocaments i abocadors similars ja s'havien trobat durant les excavacions de Marià Ribas, fetes els anys seixanta. En un altre sector del jaciment, l'any 1989 Josep Antoni Cerdà i Santi Pérez localitzaren un altre abocador que interpretaren contemporani al funcionament dels forns, tot i que es continuà usant com a abocador de deixalles domèstiques i runa constructiva, una vegada els forns ja no funcionaven. En els nivells inferiors de l'abocador es trobà abundant material amfòric del tipus Pascual 1 i altre, molt minoritari, del tipus Dressel 2-4. Algunes peces recuperades eren defectuoses o deformades per un excés de cocció. Cerdà i Pérez consideren que aquest abocador va estar en ús fins al regnat de Tiberi. (Cerdà, Pérez, 1991, 140).

En les excavacions del sector del Peristil 1, a part dels abocadors també es trobaren algunes estructures constructives pertanyents a aquesta primera fase del jaciment. En concret, es varen localitzar les restes de tres murs de conservació deficient, construïts amb pedres petites lligades amb morter. Els dos primers murs, dels quals només es conservava una fil·la de pedres, semblaven delimitar dos àmbits. La cronologia del seu abandonament la proporcionen els nivells d'abocament d'àmfores que, de manera preliminar i abans de l'estudi

Figura 3. Atri de la vil·la

acurat del material, situem en el primer quart del segle I dC.

El tercer mur, localitzat a uns 15 m al sud dels anteriors i del qual només s'han conservat uns 0,90 m de llargada, estava ubicat per sota del paviment del porxo i del tall de l'excavació, la qual cosa dificulta esbrinar la seva funcionalitat. Estava construït amb pedres i vores de *tegulae*.

Davant d'aquest tercer mur es va localitzar una gran pedra granítica de forma piramidal, amb la cara superior truncada, que recordava els contrapesos de les premses, tot i que no es pogué apreciar cap encaix en la seva superfície. Una altra pedra similar a aquesta fou trobada, fora de context, en els nivells datats al segle VI dC.

Adossat al tercer mur, s'ha de destacar també la troballa d'un nivell d'uns 0,20 m d'argiles depurades que estava cobert per un nivell de cendres i que cobria el nivell natural, per la qual cosa podria interpretar-se com un abocament d'argiles escampat procedent d'algun

dipòsit de decantació proper. Molt a prop de l'estructura anterior es van documentar tres pedres de formes irregulars i de grans dimensions, encaixades al sòl natural. Una d'aquestes reposava sobre un llit de pedres més petites que l'anivellaven. Aquestes pedres, col·locades intencionadament, podrien interpretar-se com la base d'alguna premsa.

Anteriorment, Marià Ribas ja havia localitzat altres estructures que podrien estar associades als forns amfòrics. Es tracta de les que va anomenar habitacions núm. 18 i 19 (Ribas, 1966, 127-128) i que estaven situades a l'est de la zona dels banys. La seva planta incompleta es devia a la destrucció parcial originada per les màquines excavadores.

L'habitació núm. 19 tenia aproximadament 4,60 m d'amplada i 4 paviments superposats.¹ Per sota dels paviments hi havia un doli sencer esclafat i ple de sorra i de carbó vegetal. Adossada i compartint un dels murs, però a un nivell inferior, hi havia l'habitació 18 de 1,90 m d'amplada, amb 3 paviments superposats

1. M. Ribas menciona que són d'*opus testaceum*, però possiblement és un error de terminologia i volia dir *opus signinum*.

del mateix tipus dels anteriors, que reposaven sobre d'un llit de pedres petites de 0,40 m de gruix. Marià Ribas comenta que les parets estaven revestides amb *opus signinum* i recobertes amb dues gruixudes capes d'argila força grassa, amassada i d'un gruix desigual que variava entre un o dos centímetres. És difícil determinar la funcionalitat d'aquestes estructures i situar-les cronològicament perquè no es disposa de més dades que les descripcions del seu excavador, però aquestes donen peu a pensar que les anomenades habitacions núm. 18 i 19 podrien ser dos dipòsits de decantació d'argiles, la qual cosa explicaria les capes seques d'argila que recobrien les parets de l'habitació 18 i la diferència de cotes dels dos paviments.

Per tant, sembla que la primera fase d'ocupació del jaciment devia correspondre a un establiment vitivinícola de primer ordre, del qual en coneixem 4 forns, tres dels quals do-

cumentats per Marià Ribas en els anys seixanta (Ribas, 1972, 127-129) i un quart localitzat posteriorment per Marta Prevosti i Joan Francesc Clariana (Clariana, Prevosti, inèdita). El forn més gran està format per dues cambres rectangulars, comunicades entre si a través d'una obertura que enllaça amb el *praefurnium* i que correspon al tipus II c de Cuomo di Caprio. El segon forn, destruït l'any 1969 en reurbanitzar el sector, estava situat a l'est de la zona residencial. Segons Marià Ribas aquest forn conservava encara part del paviment de tovots cremats, de 3,60 x 4,80 m. Caiguts sobre aquest paviment hi havia altres tovots que devien formar part de les parets del forn. Del tercer forn, que es va localitzar al sud de la zona residencial, únicament se'n conservava el fons, que tenia unes dimensions de 2,5 x 2,5 m. El quart forn, documentat per Prevosti i Clariana, es va localitzar sota del triclini. Es

Figura 4. Sector de les termes de la vil·la

tracta d'una petita estructura circular d'1,85 x 1,40 m de diàmetre intern.

D'aquest complex vitivinícola en devien formar part també els possibles dipòsits d'argiles localitzats per Marià Ribas, les restes de murs i la possible base d'una premsa situats a la zona del peristil 1, així com els abocadors excavats en la mateixa zona.

Els peristils de la vil·la

Peristil 1

Les excavacions en aquest sector del jaciment han proporcionat informació arqueològica suficient per poder refer l'aspecte aproximat que havia de tenir aquest jardí de la vil·la. Malauradament no ha estat possible obtenir dades cronològiques, tret de les d'amortització.

Fins al moment sabíem que es tractava d'un espai descobert de planta quadrada o rectan-

gular voltat per un porxo, del qual només s'havia localitzat el costat oest. Les excavacions ens han permès documentar el porxo pel costat nord, a partir de la troballa *in situ* de les bases respectives de les columnes. En els dos trams del porxo fins al moment s'han localitzat tretze bases de columna.

Les columnes del porxo es van aixecar sobre bases de pedra calcària de forma rectangular (0,65 x 0,30 x 0,30 m) que tenien quatre encaixos als costats llargs –dos per costat–, els quals devien servir per transportar les peces fins al seu lloc. Per sobre les bases s'aixecaven les columnes que sostenien el sostre del porxo. Eren fileres de quatre maons en forma de quart de cercle, revestides amb estuc i pintades. No es van trobar nivells que permetessin datar la construcció de les columnes, perquè les bases estaven encaixades en el sòl natural.

Sabem, doncs, que el peristil tenia, almenys en els dos límits coneguts, una zona porxada pavimentada amb un mosaic amb temes decoratius geomètrics fet amb tessel·les blanques i

Figura 5. Vista del peristil 1 de la vil·la

negres. Desconeixem si es tractava d'un pati tancat, però el fet que Marià Ribas no hagués trobat estructures d'habitació a l'est d'aquesta terrassa i per l'orografia original del terreny, sembla que podria tractar-se d'un jardí elevat en forma de mirador. Possiblement des d'aquest lloc es dominava visualment la resta de la vil·la, organitzada a partir de tres terrasses, el paisatge del voltant i el mar.

El centre del peristil era una àmplia zona descoberta, de com a mínim uns 340 m² de superfície, totalment enjardinada. Durant l'excavació del peristil es trobaren una sèrie –a prop d'una trentena– de retalls més o menys circulars d'entre 0,5 i 1 m de diàmetre excavats en el sòl natural. A l'interior s'hi pogueren identificar llavors carbonitzades, les quals s'estan analitzant a hores d'ara. Interpretem aquests forats com els escocells que acollien els arbres, arbustos i plantes que configuraven el jardí. Per la quantitat d'empremtes trobades sembla que es devia tractar d'un jardí força frondós. Les analítiques ens indicaran el tipus de vegetació i, per tant, si es tractava d'un jardí de tipus mediterrani o si evocava paisatges més exòtics, tipus nilòtic, persa, etc. És interessant destacar també que durant l'excavació es trobaren un bon nombre de fragments d'estucs pintats que segurament devien decorar les parets del porxo del peristil. Alguns d'aquests estucs presenten una decoració figurada amb temes vegetals i florals. Serà interessant comparar el resultat de les analítiques amb la vegetació representada en els estucs.

Pel bell mig del jardí discorria un petit canal que portava aigua provinent de l'*impluvium* de l'atri. Aquesta canalització o *euripus* circulava per sota el mosaic del passadís –*fauces*– que comunicava l'atri amb el peristil, i del porxo del peristil. En la zona enjardinada estava totalment descobert i serpentejava fins a perdre's en el límit est del peristil, tot imitant el curs d'un petit riu que dividia aproximadament en dues meitats un jardí frondós. Els murs laterals de l'*euripus* estaven fets amb pedres petites i fragments de *tegulae* lligats amb morter. El sòl estava format per *tegulae* senceres, la majoria de les quals porten un

segell amb la marca del terrisser L.HER.OP (*Lucius Herennius Optatus*), un important terrisser amb *figlinae* a Mataró, Sagunt i Frejus, al qual se li atribueix una cronologia àmplia de finals del segle I a inicis del segle III dC (Prevosti, Clariana, inèdita).

Aquesta és l'única dada que ens pot aportar alguna pista cronològica referent al moment de construcció de l'*euripus*, ja que no es trobaren sediments pertanyents al seu moment de construcció. Associem, però, aquest jardí a l'etapa més sumptuosa de la vil·la, en època severiana. Si més no, el registre arqueològic sembla evidenciar que aquesta va ser l'última remodelació important del jardí. De tota manera, és possible que la vil·la, que podia haver-se construït possiblement en època d'August o de Tiberi, tingués ja inicialment aquest peristil. Les reformes d'època severiana sembla que tenien per objectiu donar més sumptuositat a la vil·la i no representaren grans modificacions estructurals ni de redistribució d'espais.

Peristil 2

De les excavacions efectuades en el peristil 2, situat a la zona oest de la vil·la, el registre arqueològic ha evidenciat una seqüència estratigràfica molt malmesa i alterada en època recent. De fet, només es conservava un nivell d'abandonament, format per argiles i calç procedents de l'enderroc de l'enlluït de les parets, per sobre del qual s'hi trobaren les restes de la teulada caiguda i de l'enguixat del sostre. Aquest sediment, que cobria directament el paviment, contenia material arqueològic escàs, fet que dificulta la datació de l'estrat.

L'excavació d'aquest espai es plantejà per delimitar-lo, la qual cosa ha estat possible en tres dels seus límits. El límit sud, en cas de conservar-se, s'ha de situar per sota del talús que delimita el pas elevat del clos arqueològic. Comparteix paret mitgera amb el tablini i amb l'atri i s'han localitzat part dels murs de tanca pel nord i per l'oest. El mur nord d'aquest espai fou parcialment espoliat en època romana.

Figura 6. Vista del peristil 2 de la vil·la

Es tracta d'un enorme recinte de planta rectangular pavimentat amb *opus signinum* d'una gran qualitat i conservació excel·lent, el qual calculem que té una superfície mínima d'uns 410 m². Possiblement era un espai descobert voltat per un porxo, del qual hem trobat el sostre caigut. Fins al moment no s'han localitzat els elements de sustentació de la teulada del porxo, l'amplada mínima del qual era de 4 m. Interpretem aquest espai com un altre peristil que devia tancar la *pars urbana* de la vil·la pel seu costat oest, un pati amb un ampli porxo que devia proporcionar la llum necessària a les estances principals de la vil·la.

Els paral·lels al món romà de vil·les distribuïdes al voltant de peristils són nombrosos. Entre altres exemples podem citar els de Casale (Sicília), Dei Misteri (Pompeia), La Malena (Azuara), Fortunatus (Fraga), Pedrosa de la Vega (Palència), Los Casarejos (Sòria) o Montmaurin (Alta Garona).

Les reformes d'època baiximperial. Adequació de les dependències de la *pars urbana* per a activitats industrials i d'emmagatzematge

En època baiximperial, s'efectuen una sèrie de reformes importants al peristil 1. Les columnes del porxo es desmuntaren i les bases de pedra granítica que les sustentaven s'aprofitaren per fonamentar un mur que conservava l'antiga alineació de columnes del costat nord del porxo del peristil. Aquest mur es construï amb pedres de mides petites lligades amb morter. Només es conservava el sòcol. La cara sud, que és la que s'ha quedat al descobert després de l'excavació, estava estucada i pintada de vermell. Abans d'aixecar el mur, l'espai que hi ha entre les bases de les antigues columnes es va farcir amb terra i runes constructives, la qual cosa donava estabilitat a un mur que es fonamentava sobre el nivell natural de sorres.

Marià Ribas ja havia documentat aquest mur, tot i que no va excavar els nivells que s'hi adossaven. És interessant destacar que abans d'assentar el mur es va fer una remoció de terres important, per la qual cosa es destruï bona part dels sediments anteriors que amb el temps s'havien acumulat en el pati. En alguns llocs fins i tot es va rebaixar per sota del sòl natural. Després es tornà a terraplenar amb runes constructives, possiblement procedents de les reformes fetes en altres indrets de la vil·la. És difícil esbrinar les causes dels rebaixos del terreny del peristil 1, si bé una possible finalitat podria ser la d'extreure'n sorres del sòl natural per construir i, a la vegada, aprofitar els forats d'extracció per a abocar-hi runa provinent del desmuntatge d'estructures antigues o obsoletes.

Marià Ribas també documentà que s'havien efectuat reformes importants a la major part de les dependències de la *pars urbana*, i va constatar que en una etapa tardana aquesta zona residencial s'adequà per efectuar-hi noves activitats de tipus industrial i d'emmagatzematge. Així, va documentar que al mur nord del tablini (*tablinum*) s'hi havia adossat un mur de forma absidal, que ampliava la superfície de l'estança en detriment d'una part de la zona de banys. També constatà que s'havia reparat part de l'emblema del mosaic del tablini, amb fragments de *tegulae* disposats horitzontalment. Una reforma similar s'efectuà en el mosaic de l'atri. Segons A. Alonso, les estances amb capçalera absidal –*oecos*– començaren a posar-se de moda a partir del segle II dC, tot i que el seu moment àlgid se situa en el segle IV dC (Alonso, 1983, 205). Aquestes estances sumptuoses tenien una funció d'espais de relació social, on es mostrava l'estatus del propietari als convidats i visitants. A Catalunya són força conegudes les sales absidals de les vil·les de Darró (Vilanova i la Geltrú) i del Romeral (Albesa), que se situen cronològicament al segle IV dC (Marí, Revilla, 2006-7, 135).

Les reformes també afectaren la resta de la vil·la. S'han trobat dipòsits d'ús industrial en diverses estances, així com una sèrie d'estructures que podien haver servit de base a algun tipus de maquinària. Altres habitacions es van

transformar en magatzems, com el triclini, on es foradà el mosaic per encabir-hi una sèrie de dolis mig enterrats. Únicament el tablini sembla ser que va continuar mantenint l'antiga funció, com a sala de recepció, a l'igual que l'atri que seguí essent un espai d'ordenació i de pas.

Encara que en les campanyes d'excavació dels anys seixanta no es pogueren datar aquestes reformes, durant les recents excavacions efectuades en el peristil 1 a partir del 2006, s'han obtingut dades relacionades amb aquestes estructures de tipus industrials d'època tardana. A part del mur esmentat que s'assenta sobre les bases de columnes, s'han trobat restes d'altres dos murs perpendiculars a aquell que semblen definir dues habitacions, amb un portal de pas, de 0,60 m d'amplada, que les comunicava. Els nivells de runes que terraplenaven el sector daten la seva construcció entorn de finals del segle IV dC o inicis del segle V dC. Aquesta dada indica el final d'una etapa de la vil·la i la seva reconversió en un establiment d'ús industrial que reaprofità bona part de les dependències existents després de les reformes arquitectòniques consegüents.

Les fosses i les sitges

Una vegada abandonat definitivament l'edifici i anivellat novament el terreny, es documenten en l'indret que ocupava l'antic peristil cap a una quinzena de fosses o de sitges, algunes de les quals es tallaven entre si. Tenien un diàmetre màxim conservat entorn d'1,20 m i estaven disposades l'una al costat de l'altra, tot i que no sembla que hi hagués cap tipus d'ordenació determinada. Aquest tipus de fosses sens dubte cal relacionar-lo amb una activitat agrícola, tot i que és difícil concretar quins productes concrets podien emmagatzemar. Les fosses no conservaven cap mena d'arrebossat parietal quan es van trobar, i tampoc sembla que tinguessin originàriament cap mena d'aïllant, a no ser que fos de tipus vegetal. Una d'aquestes podia haver acollit un doli, perquè conservava *in situ* diversos fragments enganxats al tall i al fons, tot i que també és possible que aquest doli

fos anterior a les fosses, perquè estava tallat per una d'aquestes.

L'existència de fosses o de sitges per emmagatzemar cereals o llegums que utilitzaven recobriments de palla en les parets per evitar-ne la fermentació està àmpliament documentada per autors clàssics, com Plini o Varró. Sembla que primer es dipositava palla al fons de la fossa, després, a mesura que s'anava omplint de gra, les parets de la fossa es continuaven folrant de palla, fins que finalment es tapava el gra amb una capa gruixuda de palla. Per fixar la palla s'utilitzaven uns cercles de canya o de fusta flexible sostinguts per unes forquetes de fusta que es clavaven a les parets (Miret, 2006, 215). Les sitges també pot ser que emmagatzemessin farratge per als animals, fruits secs, fruites fresques o altres aliments que produïssin els camps i els horts propers.

No s'ha documentat cap tipus d'edificació relacionada amb el moment de funcionament de les fosses. Al sector del jardí encara no es disposa de dades que permetin situar cronològicament aquesta nova activitat, únicament s'ha evidenciat que no és anterior al segle VI dC, perquè aquesta és la datació de l'estrat on han estat tallades, així que caldrà esperar el resultat de l'estudi del material arqueològic trobat en els nivells de rebliment de cadascuna d'aquestes fosses per datar almenys el seu moment d'amortització.

Les fosses trobades a la zona de l'antic peristil 1 no són les úniques documentades al jaciment. Marta Prevosti i Joan Francesc Clariana ja havien localitzat anteriorment onze fosses en una de les habitacions de la vil·la. Els nivells d'amortització de les fosses van proporcionar una datació que va des de l'inici segle V dC fins a mitjan segle VI dC (Prevosti, Clariana, 2006, 65).

A les intervencions fetes en els darrers anys al proper jaciment de la ciutat romana d'Iluro, a Mataró, s'han documentat nombroses fosses que tallen nivells del segle VI dC i s'amortitzen a la mateixa centúria o a inicis de la següent (Cela, Revilla, 2004, 408). A l'igual que a Torre Llauder, tampoc estan relacionades amb cap estructura arquitectònica.

Totes les fosses documentades tenen unes característiques i mides similars. A part de les

fosses, a la zona sud del jardí es localitzà un gran forat de forma el·líptica, de 5,70 x 3,70 m, excavat al sòl natural. Els sediments que obliteraven aquesta estructura negativa tenien en total més de 3 metres de profunditat. Al seu interior s'hi pogueren distingir diversos abocaments de deixalles domèstiques i constructives. Situem el darrer rebliment del forat en els segles V-VI dC.

Entre el material trobat dins del forat cal destacar un bon nombre de fragments d'arrebossats parietals decorats amb pintura i un fragment d'una escultura de marbre, possiblement la representació d'un déu acompanyat per un animal. Del personatge es conserva part d'un peu i de l'animal, representat en posició assentada, els quarts posteriors i tres de les urpes.

A manca d'un estudi acurat de la peça escultòrica trobada, reduïm la interpretació iconogràfica a dos possibles personatges mitològics: *Bacus* o *Silvanus*, si bé ens inclinem a atribuir-la a una representació del darrer. *Silvanus* era un *genius loci*, un esperit tutelar dels camps i dels boscos. També se l'identificà com el déu dels boscos i dels ramats i, més tard, com el déu dels límits, per la utilització que es feia d'alguns arbres com a fites per delimitar les propietats rústiques. En molts casos aquests arbres es van convertir en sagrats i van rebre un culte especial. Com a conseqüència d'això i per extensió, el déu *Silvanus* passà a ser una divinitat protectora de tota propietat rural, on rebia culte. Cada propietat rural tenia 3 *Silvanus*, un d'anomenat *domesticus* que era el guardià de la casa; el segon anomenat *agrestis*, que protegia el ramat i els boscos propers, i el tercer, *orientalis*, que és el que protegia la línia de demarcació entre les propietats veïnes. A Hispània hi ha testimonis de culte a *Silvanus* en totes les províncies. El seu culte era mantingut fonamentalment per esclaus, lliberts i indígenes romanitzats. La major part de les inscripcions que fan referència a aquest déu daten d'època d'Adrià (Pastor, 1981, 105). Al proper jaciment d'Iluro, Marià Ribas i Miguel Beltrán identificaren un pedestal epigrafiat dedicat a *Silvanus* pels sevirs augustals de la ciutat (Ribas, 1934,). Les connotacions i els atributs

que s'associen a aquest personatge mitològic fan verssemblant la possibilitat que l'escultura formés part de la decoració del *viridarium* del peristil 1 de l'antiga vil·la, on fou trobada.

Els enterraments

En diversos indrets del jaciment s'han localitzat enterraments d'inhumació que documenten la darrera fase d'ocupació abans del seu abandonament definitiu. L'any 1963 Marià Ribas va trobar dos individus enterrats al damunt d'una de les estances pavimentades amb mosaics del sector residencial. L'excavador comenta que es trobaren arraconats en el fons d'una habitació. Les restes òssies corresponien a les despulles d'una dona d'edat avançada i d'un jove (Ribas, 1966, 23).

En les darreres campanyes d'excavació s'han trobat noves sepultures. Una de les fos-

ses del peristil 1, que ja devia estar en desús, fou reaprofitada per acollir un enterrament múltiple. A l'interior, sobre les restes d'un antic sediment que amortitzava la fossa, es va trobar un apilament de pedres d'uns 0,40 m que tapava les restes òssies de diversos individus.

L'excavació i estudi posterior de les restes òssies fou encarregat a Núria Armentano, del Grup d'Investigació en Osteobiografia (GROB) de la Unitat d'Antropologia Biològica del Departament de Biologia Animal, Biologia Vegetal i Ecologia de la Universitat de Barcelona. L'anàlisi de les restes va determinar que els ossos corresponien a tres adults i a un nen. El sexe de dos dels individus adults s'ha pogut determinar bàsicament a partir de l'estudi dels cranis. Del tercer individu adult no se n'ha pogut determinar ni l'edat ni el sexe, perquè únicament es conservaven tres fragments de diàfisi d'os llarg.

Figura 7. Fossa reutilitzada com a tomba col·lectiva. Fase 5

El primer individu, que estava en posició de decúbit lateral dret i amb les extremitats tant inferiors com superiors mig flexionades, era un home adult que tenia entre 35 i 40 anys. També s'ha determinat que patia una degeneració òssia a la part anterior i posterior de les vèrtebres dorsals i lesions a l'epífisi medial de la clavícula esquerra, que devia estar relacionada amb la seva activitat quotidiana. Havia perdut diverses peces dentàries abans de morir i en tenia altres de corcades. És destacable la malaltia periodontal que patia, així com un desgast dental considerable, degut segurament a una ingestió continuada d'aliments abrasius.

Les restes òssies del segon individu, igual que l'anterior, estaven col·locades en posició de decúbit lateral dret, i ocupaven la part central de la sepultura. Eren les restes d'una dona d'edat madura, sense que se'n pugui precisar més. S'ha evidenciat que patia una alteració a l'articulació del genoll que corresponia a una osteocondritis produïda per microtraumatismes reiterats. Quant a la dentició, presentava una important pèrdua abans de morir de premolars i de molars i un desgast dental relacionat amb l'edat avançada i provocada, com a l'individu anterior, per una ingesta d'aliments molt abrasius.

Les restes òssies del tercer individu han permès esbrinar que aquest era probablement de sexe masculí i que tenia una edat compresa entre els 10 i els 12 anys. La posició del cos semblava indicar que el nen s'havia dipositat intencionadament entre els dos individus adults. No es van observar patologies en els elements ossis, tot i que presentava línies d'hipoplàsia dental en els incisius i en els canins, probablement deguda a problemes de malnutrició en el període de creixement.

Les restes òssies del quart individu corresponien a un adult, de sexe i edat indeterminades. Estava situat a l'extrem est de la fossa. Els pocs ossos que es conservaven no tenien cap tipus de connexió anatòmica. Tampoc s'ha detectat cap patologia, ni anomalia òssia. És possible que les restes d'aquest individu correspongessin a un enterrament individual anterior, que es va exhumar amb posterioritat quan es va necessitar la fossa per enterrar de nou

els altres tres individus. Aquests tres individus enterrats més tard estaven connectats anatòmicament i col·locats d'una forma aparentment premeditada, els dos adults en posició de decúbit lateral dret invertits, i el nen entremig dels dos. Les restes dels tres cossos estaven al mateix nivell, la qual cosa sembla indicar que els tres es van enterrar al mateix temps o amb molt poca diferència de temps, abans que es produís la descomposició.

En altres indrets del peristil 1 es van documentar tres sepultures més, aquestes en caixa de *tegulae* a doble vessant. Una d'aquestes, orientada en sentit est-oest, conservava la caixa intacta i contenia les restes òssies molt descompostes d'un infant, possiblement un nadó. Un segon enterrament, força mal conservat, tallava parcialment una de les fosses del període anterior. Del tercer enterrament només es conservaven restes de les *tegulae* del fons de la caixa.

En el peristil 2 també es va trobar una estructura funerària. Aquesta estava excavada i construïda en l'estrat d'amortització del peristil, aprofitava com a sòl de la tomba el paviment d'*opus signinum* del porxo del peristil i la caixa estava feta amb murs de no gaire amplada, construïts amb pedres petites i fragments ceràmics de construcció units amb morter. La capçalera era lleugerament més estreta que la resta de la caixa, tot insinuant una forma antropomòrfica. A l'interior es van trobar les restes òssies pertanyents a un mínim de quatre individus, en un estat de conservació força deficient. Eren les despulles de tres individus adults i d'un jove d'uns 11 anys. Les restes dels tres adults eren d'un home d'entre 35 i 40 anys, d'una dona d'edat difícilment determinable i d'un altre individu de sexe indeterminat.

A partir de l'estudi antropològic detallat de la posició de les restes s'ha determinat que l'estructura funerària s'havia utilitzat com a mínim en dos moments. La sepultura es construï per enterrar-hi un dels individus adults, del qual no s'ha pogut identificar el sexe. Amb posterioritat s'obrí la tomba per reaprofitar-la, s'arraconaren i, en part, eliminaren les restes òssies de l'individu dipositat per fer espai a la tomba i enterrar-hi de nou potser els altres tres individus o un de sol. En cas que es tractés del

segon supòsit, la tomba es va tornar a obrir de nou amb força cura per col·locar-hi els dos difunts restants. Tots els individus presenten un fort desgast dentari, possiblement per ingesta continuada d'aliments molt abrasius i probablement de tipus vegetarià. Les línies d'hipoplàsia i el retrocés alveolar generalitzat, així com la pèrdua important de peces dentals dels individus adults, podria relacionar-se amb una alimentació deficient.

Quant a la cronologia d'aquests enterraments tan sols pot concloure's que són posteriors a l'etapa d'amortització de les fosses. La caixa pseudoantropomòrfica documentada en un dels enterraments suggereix una cronologia molt avançada, tanmateix similar a les documentades a les tombes de la necròpolis de Ca la Madrona, a Mataró, és a dir segles VIII o IX (Garcia Roselló, Cerdà, 1990).

Perspectives de futur

Enguany, l'any 2012, commemorem el cinquantenari del descobriment del jaciment arqueològic de la vil·la romana de Torre Llauder. Potser les dues activitats més destacables previstes de fer relacionades amb aquesta efemèride són una exposició temporal que es podrà contemplar bona part de l'any al Museu de Mataró i la publicació del núm. 19 de la revista *Laietania*, dedicada monogràficament a l'estudi del peristil 1 de la vil·la romana. Recerca i difusió, per tant, com a objectius prioritaris i immediats d'un procés de recuperació, de coneixement i de foment d'un dels jaciments arqueològics més notables del país.

Al marge d'aquestes activitats, i sempre que ho permetin els recursos disponibles, les actuacions al jaciment està previst que continuïn de manera ininterrompuda. En qualsevol cas, totes les actuacions programades s'emmarquen en el Pla director i en els projectes aprovats, tant en el de recerca com en el de restauració. En aquest sentit, pel que fa a la recerca de camp, l'actuació propera se centrarà en l'excavació en extensió del peristil núm. 2, amb els objectius de delimitar-lo en tota l'extensió que sigui possible –fins al moment disposem

de tres dels seus límits–, acabar de definir-ne les característiques constructives, datar la seva construcció i les diferents reformes que el pogueren afectar fins al moment de la seva amortització, així com les reutilitzacions posteriors de l'espai, si n'hi va haver. Després de la seva restauració i adequació s'incorporarà al circuit visitable del clos arqueològic.

Un altre estudi previst que es planteja efectuar en el jaciment és el de la revisió de diferents aspectes del complex de banys –*balnea*– de la vil·la. L'excavació durant la dècada dels anys seixanta i, sobretot, les adequacions dels anys vuitanta del segle passat comportaren el recreixement dels murs i una restauració amb criteris d'uniformitat i il·lusionistes, segons el nostre parer inapropiats, que amb el temps han provocat lectures confuses i poc didàctiques de les restes visitables. La recerca que es planteja preveu un reestudi del sector, a partir d'una anàlisi de paraments i, si cal, l'excavació puntual en algunes de les dependències dels banys. L'objectiu és recuperar el coneixement del funcionament del circuit dels banys a partir de les seves dependències, durant la fase més esplendorosa de la vil·la. D'aquesta manera es pretén revisar la museografia actual i eliminar recreixements poc o gens rigorosos efectuats als anys vuitanta i, si cal, reformes del període tardoromà poc significatives.

Alternant el treball de camp amb el de taller, hem previst reestudiar també, en la mesura del possible, les campanyes d'excavació dels anys seixanta, dirigides per Marià Ribas, essencialment a partir de l'anàlisi dels seus dietaris de camp i del material arqueològic trobat en aquelles campanyes, el qual es conserva en el Museu de Mataró. Algunes de les estructures constructives llavors documentades ja no existeixen o resten emmascarades pels treballs d'adequació i de restitució efectuats als anys vuitanta. Així mateix, esdevé una oportunitat única per intentar contextualitzar alguns dels materials llavors descoberts i relacionar-los amb el registre arqueològic obtingut per Marià Ribas.

Quant als aspectes de difusió del jaciment, en breu s'ha previst endegar la redacció del projecte museogràfic del peristil 1 de la vil·la.

Per les característiques de l'espai, la museïtzació pot ser independent de la museografia global de la resta del clos arqueològic. Essent un jardí amb una única estructura constructiva –l'*euripus*–, es tracta bàsicament de replantar ordenadament les espècies vegetals que ens donaran a conèixer les analítiques en curs. El projecte també haurà de contemplar la recuperació del costat nord del porxo del peristil a partir de les bases de les columnes localitzades *in situ* en les excavacions recents. Els altres dos límits del peristil, el de llevant i el del sud, possiblement destruïts durant els treballs de reurbanització dels anys setanta, caldrà refer-los amb tècniques museogràfiques més complexes, la qual cosa pot comportar una fase prèvia important d'obra civil: construcció de murs pantalla, regularització de terrenys, eliminació d'algunes estructures d'etapes posteriors, etc.

L'actuació més complexa i alhora costosa de les que es preveu d'efectuar, sens dubte a mitjà termini, és la restauració dels mosaics que pavimenten les estances de la *pars urbana* de la vil·la, aturada temporalment per manca de recursos econòmics. Aquests treballs, que quasi segur que caldrà efectuar per fases, intervenint per estances, estan perfectament especificats en el projecte de restauració redactat, tramitat i aprovat l'any 2009. A hores d'ara no hi ha previsió de data d'execució.

Bibliografia

- ALONSO SÁNCHEZ, A. (1983). "Las estancias absidadas en las *villae romanae* de Extremadura". *Norba IV* [Càceres], p. 199-206.
- CERDÀ, J.A; PÉREZ, S. (1991). "Darreres excavacions d'urgència fetes davant del clos arqueològic de Torre Llauder (Mataró, El Maresme)". *Laietania*, núm. 6 [Mataró], p. 127-148.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; CERDÀ, J.A. (1990). "La necròpolis tardo-romana de Ca La Madrona (Mataró, El Maresme)". A: *Actes de les Comunicacions de la VI Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 7-22.
- GRIÑÓ MÁRQUEZ, D. (Inèdita). *Memòria de la intervenció arqueològica al parc de la Pollancreda*. 2006.
- JUNCOSA, R.; CLARIANA, J.F. (1984). "El vidre a Mataró. I. Notes sobre el vidre i la tècnica de la seva fabricació en temps antic". *Fulls*, núm. 21 [Mataró].
- MARÍ, LL.; REVILLA, V. (2006-2007). *La vil·la romana del Romeral, a Albesa (la Noguera). Evolució arquitectònica i funcional d'un establiment rural a la vall de la Noguera Ribagorçana, entre els s. I-IV dC*. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 16-17. Universitat de Lleida.
- MARTÍNEZ FERRERAS, V. (Inèdita). *Estudi arqueomètric de la producció i difusió d'àmfores de la zona central i sud de la costa catalana durant els segles I aC - I dC*. Tesi doctoral (2008). Universitat de Barcelona.
- NEBOT PICH, N. (Inèdita). *Memòria d'intervenció arqueològica*. Torre Llauder. Abril, 2010.
- OROBITG, M.J. (Inèdita). *Memòria de l'excavació d'urgència de 1986 a l'estança bany de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró, Maresme)*.
- PASTOR MUÑOZ, M. (1981). "El culto al dios Silvano en Hispania, ¿innovación o sincretismo?". *Memorias de Historia Antigua*, núm. 5, [Oviedo], p. 103-114.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA J.F. (1987). "El taller d'àmfores de Torre Llauder: nuevas aportaciones". A: *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes del I Col·loqui d'Arqueologia Romana*. Badalona, p. 199-209.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F. (inèdita). *Memòria de les excavacions arqueològiques de Torre Llauder (1982-85)*.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F. (2006). "Sobre unes singulars peces ceràmiques de Torre Llauder (Mataró)". A: *XXII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat de Cultura, p. 51-70.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F. (2007). "El taller ceràmic de Torre Llauder (Mataró, El Ma-

- resme). Universitat de Girona”. A: *Studes on the rural world in the roman period-2*. Badalona, p. 47-59.
- PUERTA, C. (1988). “Els contenidors de ceràmica comuna. L'altra producció dels forns laietans”. A: *2n Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana*. Badalona, p. 258-264. (Monografies Badalonines; 14)
- PUERTA, C. (2000). “La ceràmica comuna romana a la costa laietana (les ciutats romanes de Baetulo i Iluro i l'assentament ibèric de Can Balençó)”. *Laietania*, núm. 12. [Mataró].
- REVILLA, V. (1995). “Producción artesanal, viticultura y propiedad rural en la Hispania Tarraconense”. *Gerion*, núm. 13 [Barcelona], p. 305-338.
- REVILLA, V. (1998). “La villa de Casa Blanca (Tortosa, Tarragona): evolución y arquitectura de un asentamiento rural de los siglos I al V dC.” *Quaderns d'arqueologia de Castelló*, núm. 19, p. 395-416.
- REVILLA, V. (2006). “Organització i dinàmica del poblament al territori d'Iluro (Mataró, Barcelona) entre els segles II aC i VI dC”. A: *Ritmes i cicles de la romanització del camp*. Girona. (Estudis sobre el Món Rural d'Època Romana; 1)
- REVILLA, V.; CELA, X. (2006). “La transformación material e ideológica de una ciudad de Hispania. Iluro (Mataró) entre los siglos I y VII dC”. *Archivo Español de Arqueología*, Vol 79, p. 89-114.
- REVILLA, V.; ZAMORA, D. (2006). “Organització i dinàmica del poblament al territori d'Iluro (Mataró, Barcelona) entre els segles II aC - VI dC”. A: *Ritmes i cicles de la romanització del camp*. Girona, p. 41-66. (Estudis sobre el Món Rural d'Època Romana; 1)
- RIBAS, M. (1934). *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró: Editorial Impr. Minerva.
- RIBAS, M. (1966). “La villa romana de la Torre Llauder de Mataró”. *Excavaciones arqueológicas en España*, núm. 47 [Madrid], p. 115-180.
- RIBAS, M. (1972). “La vil·la romana de la Torre Llauder de Mataró”. *Noticiero arqueológico hispánico*, núm. 1 [Madrid].
- RIBAS, M. (1988). *Els orígens de Mataró*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.